

INNSPILL TIL ÅRLIG STORTINGSMELDING OM SAMISK SPRÅK, KULTUR OG SAMFUNNSLIV: «HVORDAN FREMME FOLKEHELSE OG LEVEKÅR I SAMISKE OMRÅDER?»

Utviklingscenter for sykehjem og hjemmetjenester for samisk befolkning i Finnmarks (USHT-Samisk), takker for invitasjonen til å komme med innspill til årlig stortingsmelding om samisk språk, kultur og samfunnsliv, med temaet «Hvordan fremme folkehelse og levekår i samiske områder»

USHT Samisk sitt hovedanliggende er bidra til økt kvalitet i tilbud som gis samisk befolkning som mottar tilbud fra kommunale helse- og omsorgstjenester. Fra vår side anser vi det som svært viktig å ha fokus på folkehelse for å forebygge uhelse og samt øke livskvaliteten til samisk befolkning.

1. Hva er spesielle folkehelse- og levekårsutfordringer i samiske områder?

Samisk befolkning mangler adekvate likeverdige helse og omsorgstjenester i Norge. Det er gjennomført en rekke folkehelseundersøkelser opp gjennom tidene i samiske områder. Det er kun Senter for samisk helseforskning ved Norges Arktiske Universitet (UiT) som med levekårsundersøkelsene Saminor 1(2003-2004) og Saminor 2 (2021-2014) som har undersøkt levekår og helsetilstand på samisk befolkning.

USHT Samisk vil trekke frem noen funn som etter vår mening, kan være områder som man bør fokusere på å utarbeide tiltak for forebygging med tanke på folkehelse for samer. SAMINOR studiene har avdekket at det å vokse opp som same der man er i minoritet øker sjansen for uhelse. Det å vokse opp som samer i områder der samer er en majoritet kan bidra til økt resiliens og bidrar til lavere forekomst av uhelse (Turi, 2011; Bals 2011).

Forekomsten av vold og overgrep er signifikant høyere i samisk befolkning sammenliknet med ikke-samiske. Særlig er samiske kvinner spesielt utsatt for vold og overgrep. Forskning viser også om større andel av psykisk uhelse blant samisk befolkning enn ikke-samer.

Flere undersøkelser viser til at samer er svært utsatt for diskriminering på bakgrunn av sin etnisitet. Diskrimineringen skjer strukturelt, som samehets, hverdagsrasisme og i enkelte tilfeller vold. Det å være utsatt for diskriminering over lang tid kan bidra til psykisk uhelse. Vi ønsker også å trekke frem at internasjonale og nasjonale studier vedrørende mennesker med funksjonsnedsettelse, opplever å bli diskriminert på bakgrunn av sine utfordringer. Forskning gjort i samiske områder forteller oss at samer med funksjonsnedsettelse ikke bare blir diskriminert med utgangspunktet i sine utfordringer, men blir i tillegg diskriminert for sin

samiske bakgrunn. Videre forteller forskning at samer med funksjonsnedsettelse ofte ikke får tilbud som er språklig og kulturelt tilpasset.

Det kan se ut til at man har noe høyere forekomst av selvmordsproblematikk i samiske samfunn. Nyere forskning på selvmordsproblematikken i samiske samfunn gir funn om at sosiale og kulturelle utfordringer spiller inn som en del av årsaksbildet for selvmord, og ikke kun psykiske lidelser. Innenfor somatisk helse er det en økende andel fedme og økende forekomst av prediabetes og diabetes 2, sammenliknet med ikke-samisk befolkning i samme geografiske bosettingsområder. Innenfor hjerte- og kar lidelser er forskjellene mellom samer og ikke-samer av mindre betydning.

Vi har ikke tall på samer med demens, da helseregistre ikke registrere etnisitet. Nasjonalt kompetansesenter for Aldring og helse har publisert et kart over alle landets kommuner med oversikten over andelen av demenstilfeller pr kommune. Landsgjennomsnittet i 2020 var på 1,88% av befolkningen som har demens. Går vi inn på alle 13 samiske språkforvaltningskommunene, er andelen demensforekomst noe høyere enn nasjonalt, med unntatt Kautokeino kommune. Det betyr ikke nødvendigvis at samer har økt risiko eller forekomst innen demens enn ikke-samisk befolkning, men dette er likeledes viktig kunnskap for å utvikle forebyggende tilbud for samisk befolkning.

2. Hvilke positive ressurser i samisk kultur og samfunnsliv kan styrkes på måter som gir god helse?

Det har i de siste tiårene skjedd en stor revitaliseringsprosess nasjonalt der samer tar tilbake sin kultur, historie og språk. Samer i dag opplever en stolthet og en trygghet på sin samiske identitet, på tross av opplevd diskriminering og hets. Det er svært viktig at myndighetene gjennomfører gode tiltak som bidrar til at flere barn og unge vokser opp trygge på sin samiske identitet. Det å vokse opp og være trygg i sin identitet bidrar til økt helse og livskvalitet.

Det er utviklet flere samiske helsetilbud som bidrar til å yte likeverdige tjenester på samiske språk og tilpasset deres kultur. Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus er et godt eksempel på hvordan denne er etablert og gir gode språklig og kulturtilpasset behandling til barn, unge og voksne. Det har også gjennom en prosjektperiode vært etablert et sørsamisk helseteam bestående av samiske helsefagpersonell fra kommunehelsetjenesten og spesialisthelsetjenesten. Sørsamisk helseteam har vært et fanatisk godt tilbud der sørsamer får økt tilgang til tjenester som der språklig og kulturelt tilpasset deres område. Dessverre er det ikke finansiering til at teamet kan driftes utover prosjektperioden, og konsekvensene er nå at sørsamiske brukere mister tilbudet. Det er også i gang et prosjekt for å starte opp et lulesamisk helseteam, som er inspirert av den sørsamiske modellen. USHT Samisk anmoder om at i et folkehelseperspektiv at tilbud som oppleves som kvalitativt godt for samisk befolkning, får anerkjennelse og midler til å bli etablert som et fast tilbud.

3. Hvor egnet er den generelle folkehelsepolitikken for å fremme helse i den samiske befolkningen, og hvilke tilpasninger trengs?

Den generelle folkehelsepolitikken vektlegger ikke det samiske perspektivet, hva gjelder ulike samiske språk og kultur.

Etter vår mening må det utvikles tilbud i samarbeid med samisk befolkning i ulike aldre for å få tilpasset tilbud som oppleves som nyttig og helsefremmende. Man kan for eksempel utvikle tilbud som inkluderer kulturelle aktiviteter for å bygge opp en tryggere kulturell identitet.

Når det utarbeides informasjonsmateriell vedrørende folkehelse m.m. må det oversettes til de samiske språkene.

4. Hva kan regjeringen bidra med for å fremme folkehelse og levekår i samiske områder?

SAMINOR 3, er den tredje levekårsundersøkelsen i samiske områder og er svært viktig for å følge opp kunnskap om fysisk og psykisk helse blant samisk befolkning. SAMINOR 3 skal i denne undersøkelsen kartlegge hvilke konsekvenser fornuksningen har hatt for helsa og livskvalitet. USHT Samisk håper regjeringen sørger for å bidra til finansiering av SAMINOR 3, for å sikre oss ny kunnskap om helse og levekår blant samisk befolkning.

Utover SAMINOR 3 vil vi trekke frem rapporten fra Sannhets og forsoningskommisjonen som ble lagt frem 1. juni i år. Rapporten har avdekket utfordringer som samer har vært utsatt for og fremdeles er utsatt for. Kunnskapen fra rapporten må tas på alvor og det bør settes inn tiltak for å bedre tilværelsen for samisk befolkning.

Utviklingssentrene er under nasjonal evaluering, og i den forbindelse oppfordrer USHT Samisk myndighetene til å gi USHT Samisk et nasjonalt mandat. Per i da er vi kun for samisk befolkning i Finnmark. Utviklingssentrene har en unik posisjon i kommunene for å bidra til bedre tilbud innen sykehjem og hjemmetjenester. Med en samisk nasjonal USHT kunne vi bistått kommuner utenfor Finnmark med kompetanseheving på samiske forhold og veiledning på å implementere samiske perspektiver inn i tjenestene. Som en nasjonal tjeneste ville man, kunne bidra til å styrke arbeidet med å fremme folkehelse til samisk befolkning nasjonalt.